

الگوی تشکیل و تحدید حشد شعبی در عراق

امیرحامد آزاد*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۴/۸

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۷/۱۴

چکیده

ناتوانی نیروهای امنیتی رسمی عراق برای مهار بحران ناشی از ظهور داعش، دولت این کشور را وادار نمود تا بسیج نیرو برای تشکیل یک ساختار دفاعی کمکی را در دستور کار قرار دهد. این ساختار دفاعی با نام حشد شعبی به عنوان بخشی از نیروهای امنیتی عراق رشد و توسعه یافت، اما گروه‌بندی سیاسی و مذهبی در این سازمان و خصوصیت تاریخی بخشی از این گروه‌ها با آمریکا و نیز ناسازگاری بخش‌های اجتماعی سنی و کُرد با حشد شعبی به عنوان یک سازمان شیعه محور، به بستر چالش حشدشعبی با دولت عراق تبدیل شد. در نتیجه دولت به سمت محدودسازی حشد شعبی سوق یافت. براین اساس مقاله پیش‌رو تلاش دارد به این پرسش پاسخ دهد که فرایند تشکیل و تحدید حشدشعبی در عراق از چه الگویی پیروی کرده است؟ این مقاله بر این فرضیه استوار است که حشدشعبی بر اساس ضرورت در عراق شکل گرفت، اما گروه‌بندی‌های سیاسی - مذهبی داخلی در این سازمان و دشواری کنترل عملکرد آنان، ریسک بالایی ایجاد کرد. این روند دولت عراق را به سمت تلاش برای کنترل و تضعیف حشدشعبی از طریق کوچک‌سازی و انتظام بخشی به سازمان، کنترل تحرک زمینی یگان‌ها و نگهداری و به‌کارگیری تسلیحات سوق خواهد داد. در این مقاله تلاش براین است تا با استفاده از روش تجزیه و تحلیل روند، استراتژی‌های محتمل درباره مهار چالش‌های پیرامونی حشدشعبی استخراج شوند. هدف از این پژوهش سنجش کارایی سیاست‌گذاری‌ها پیرامون موضوع پژوهش است.

واژگان کلیدی: نیروی دفاعی کمکی، شبه نظامی، نیروی موازی، حشد شعبی، دولت.

۱. دانش آموخته دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

* نویسنده مسئول: amirhamedazad@gmail.com

مقدمه

فروپاشی رژیم بعث و اشغال عراق، منجر به ایجاد خلأ قدرت در این کشور شد که نتیجه آن نبود اقتدار مرکزی و ایجاد بستر شکل‌گیری گروه‌های تروریستی متشکل از بازماندگان رژیم سابق و القاعده بود. انحلال ارتش رژیم سابق، منجر به ناتوانی نیروهای ائتلاف و دولت جدید عراق در مهار آشوب شد و آنان را به سمت تشکیل نیروهای دفاعی کمکی برای کنترل بحران سوق داد. اولین تلاش سازمان‌یافته برای تشکیل نیروهای دفاعی کمکی توسط ائتلاف از سال ۲۰۰۶ در استان‌های سنی‌نشین عراق و بغداد آغاز شد. با مهار نسبی شورش بخشی از نیروهای جذب شده توسط ائتلاف، در سازمان ارتش و پلیس عراق ادغام شدند و بخش دیگری از آنان نیز منحل شدند.

پس از خروج آمریکا، شبه تروریسم در عراق بازسازی شد و ناکارآمدی نیروهای امنیتی عراق در مهار بحران امنیتی باعث شد که دولت به مرور کنترل خود بر بخش زیادی از استان‌های سنی‌نشین را از دست بدهد. نقطه عطف این روند، فروپاشی یک چهارم استعداد نیروهای امنیتی عراق در شب و روز دهم ژوئن ۲۰۱۴ و تسلط داعش بر موصل، مرکز استان نینوا بود.

شرایط اضطراری حاکم بر عراق، دولت را وادار نمود تا دوباره بسیج نیرو برای تشکیل یک ساختار دفاعی کمکی را در دستور کار قرار دهد. در این روند، شاخه‌های نظامی احزاب و جریان‌های سیاسی شیعه به بستر جذب نیروی انسانی در شرایط اضطراری تبدیل شدند که حاصل آن تشکیل یک سازمان جدید نظامی رسمی به نام حشد شعبی به موازات ارتش و پلیس در عراق بود.

از سوی دیگر دولت عراق به موازات تشکیل ساختارهای دفاعی کمکی، با درخواست کمک از شورای امنیت سازمان ملل متحد و ایالات متحده، میزبان ائتلاف بین‌المللی عزم ذاتی با فرماندهی آمریکایی شد که مأموریت آن مبارزه با داعش بود. گروه‌بندی سیاسی و جریانی در حشد شعبی و خصومت تاریخی بخشی از آنها با آمریکا و نیز ناسازگاری بخش‌های اجتماعی سنی و کُرد با حشد شعبی به‌عنوان یک سازمان شیعه محور، به بستر پیچیده‌ای از تعارض شکل داد که بر مناسبات این سازمان با دولت تأثیرگذار بود و دولت عراق را به سمت محدودسازی حشد شعبی سوق داد. براین

اساس مقاله پیش‌رو تلاش دارد به این پرسش پاسخ دهد که فرایند تحدید حشدشعبی در عراق از چه الگویی پیروی کرده است؟

این مقاله بر این فرضیه استوار است که ایجاد حشدشعبی به دلیل گروه‌بندی‌های سیاسی - مذهبی داخلی در این سازمان و دشواری کنترل عملکرد آنان، با ریسک بالایی همراه بود و در نتیجه دولت عراق را به سمت تلاش برای کنترل و تضعیف حشدشعبی از طریق کوچک‌سازی و انتظام‌بخشی به سازمان، کنترل تحرک زمینی یگان‌ها و نگهداری و به‌کارگیری تسلیحات سوق داد.

در این مقاله تلاش براین است تا با استفاده از روش تجزیه و تحلیل روند، استراتژی‌های محتمل درباره مهار چالش‌های پیرامونی حشدشعبی استخراج شوند. هدف از این پژوهش سنجش کارایی سیاست‌گذاری‌ها و نمایان ساختن مشکلات در حال ایجاد، پیرامون موضوع پژوهش است.

۱. پیشینه پژوهش

ادبیات پژوهش درباره نیروهای دفاعی کمکی به دو بخش کلان و مطالعه موردی قابل تقسیم است. جریان اصلی مطالعات درباره این ادبیات توسط پروفیسور «سابین کری» و گروه وی از دانشگاه مانهایم آدر قالب پروژه شبه‌نظامیان حامی دولت هدایت می‌شود که نتایج آن براساس بررسی و تحلیل اطلاعات کشورهای جهان از ۱۹۸۱ منتشر و به‌طور سالانه به روز می‌شود.

یافته‌های این جریان نظری مورد اتکاء این مقاله در تحلیل داده‌ها است، اما لازم به ذکر است که ادبیات تولید شده توسط گروه کری، در زیر بخش‌ها از نقایص یا اشتباهاتی فاحش برخوردارند که ممکن است بر الگوهای نظری تولید شده نیز تأثیرگذار باشند. به‌عنوان مثال تمام نیروهای موازی رسمی در قالب شبه‌نظامیان حامی دولت

دسته‌بندی شده‌اند، همچنین اشتباهاتی در دسته‌بندی شبه نظامیان دیده می‌شود. اشتباهاتی از این دست مواردی هستند که مؤید لزوم مطالعات موردی و دقیق هستند.^۱

جستجو برای مطالعات موردی درباره نیروهای کمکی در عراق نیز نمایان‌گر خلأهای پژوهشی است. به‌عنوان مثال به غیر از ادبیات تولید شده توسط جریان اصلی این حوزه، هیچ اثر علمی که به‌طور یکپارچه تمام نیروهای دفاعی کمکی در عراق را مورد ارزیابی قرار داده باشد در دسترس نیست. آثار تولید شده علمی درباره نیروهای دفاعی کمکی در عراق معطوف به تشکیل حشد شعبی هستند که به نظر می‌رسد دارای اشکالات و خلأهایی حول دو محور زیر هستند:

- به طور عمده گزارش‌های توصیفی و فاقد یک الگوی نظری قابل اتکاء برای تحلیل هستند؛
- به تبع خلأ نظری، حشد شعبی را به اشتباه در قالب یک گروه شبه‌نظامی دسته‌بندی کرده‌اند؛

مقاله پیش‌رو نیز دنباله‌ای از آثار گذشته نگارنده محسوب می‌شود که دو نمونه اصلی آنها کتاب «سایه روشن حشد شعبی» و رساله دکتری درباره «تأثیر ساز و کارهای مهار داعش بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» است.

کتاب سایه روشن حشد شعبی، یک توصیف کاربردی از این سازمان تازه تأسیس است و در اثر دوم حشد شعبی با اتکاء به الگوهای نظری نیروهای دفاعی کمکی مورد تحلیل قرار گرفته است. با وجود این تکمیل شواهد عینی مربوط به حشدشعبی، انگیزه مناسبی برای ادامه روند پژوهی درباره این مطالعه موردی در راستای کمک احتمالی به توسعه ادبیات نظری در این حوزه ایجاد نمود.

۱. به عنوان مثال به اشتباه «شیربیگان صدام» (اشبال صدام) یک سازمان شبه‌نظامی تعریف شده است، در حالی که «شیربیگان صدام» اساساً یک سازمان با برنامه آماده‌سازی بدنی و فرهنگی نوجوانان برای دفاع از عراق بود که هیچ‌گاه کُنش شبه‌نظامی از آن دیده نشده است. در یک مثال دیگر «جیش‌الشعبی» و «جیش‌القدس» یک سازمان معرفی شده‌اند، اما این دو سازمان‌های جداگانه‌ای با مأموریت متفاوت بودند که زمان تأسیس آنها ۲۶ سال با یکدیگر فاصله داشته است.

۲. رویکرد نظری

تحلیل یافته‌ها در این مقاله متکی با الگوهای نظری انجام می‌شود که بر اساس مطالعه عملکرد جهانی دولت‌ها در ایجاد نیروهای دفاعی کمکی، طی سال‌های ۱۹۸۱ تا ۲۰۰۷ به دست آمده‌اند. جریان اصلی ادبیات نظری درباره نیروهای دفاعی کمکی به طور عمده متکی به مطالعات علمی گری از دانشگاه مانهایم، میشل از کالج لندن، بوهملت و کلاتون از دانشگاه‌های اسکس و کنت و استاینلند از دانشکده علوم سیاسی دانشگاه شیکاگو است که پروژه‌های ثابت و بلند مدتی را در این رابطه هدایت نموده و بر این حوزه مطالعاتی متمرکز بوده‌اند.

۱-۲. شبه نظامیان حامی و نیروهای موازی

ترکیب و ساختار نیروی امنیتی یک کشور براساس ملاحظات استراتژیک نظام حاکم و برای رفع نیازهای امنیتی خاص شکل می‌گیرد. به طور کلی، سازمان نیروهای مسلح منظم براساس تهدیدات در سطح بین‌المللی شکل می‌گیرد، در حالی که چالش‌های داخلی تعیین کننده زمان و چگونگی استقرار واحدهای کمکی هستند. به عبارت بهتر نیروهای کمکی بر بستر یک تهدید داخلی با مشخصات خاص در همان زمان پدید می‌آیند (Bohmelt & Clayton, 2016: 198).

نیروهای کمکی در دو شکل شبه‌نظامیان حامی دولت و نیروهای موازی تشکیل شده‌اند. شبه‌نظامیان حامی دولت، گروه‌های مسلحی هستند که به طور غیررسمی و در بهترین حالت به شکل نیمه‌رسمی با دولت مرکزی یا دولت‌های محلی و خودگردان همسو شده‌اند و هیچ‌گاه بخشی از نیروهای مسلح رسمی محسوب نمی‌شوند. این گروه‌ها به دلیل حمایت از دولت به شکل آشکار یا ضمنی از سوی دولت کمک دریافت می‌کنند و از حاکمیت دفاع می‌کنند. شبه‌نظامیان حامی با هیچ یک از اجزاء سیستم کنترل و فرماندهی یک کشور یا دستگاه اجرایی آن هماهنگی ندارند و به همین دلیل به جای نیروهای ارتش، پلیس یا یگان‌های ویژه شناسایی نمی‌شوند. آنها از سیستم کنترل و فرماندهی مخصوص به خود برخوردار هستند و جدای از نیروهای رسمی آموزش

1. Auxiliary Forces

دیده‌اند و به همین دلیل از استقلال عمل برخوردارند. دولت‌ها معمولاً به نیروهای شبه نظامی حامی برای اعمال زور تفویض اختیار می‌کنند زیرا آنها قادرند به‌طور مؤثر و گزینش شده به نیروهای شورشی ضربه بزنند (Bohmelt & Clayton, 2016: 199).

بکارگیری غیرنظامیان در نقش نیروهای ضدّ شورش می‌تواند حمایت مردم را برانگیزد و در عین حال جایگاه شورشیان را تضعیف کند و از پیوستن مردم به آنان جلوگیری نماید. توانایی شبه نظامیان حامی در جمع‌آوری اطلاعات محلی و کمک به تأمین امنیت می‌تواند به حفظ کنترل اوضاع در مواقع آشفتگی شدید داخلی کمک کند. شواهد عینی حکایت از این دارند که کنترل اقدامات آینده و حفظ وفاداری شبه‌نظامیان حامی دولت دشوار است. شبه‌نظامیان غالباً به حکومت وابسته هستند و صرفاً بر اساس روابط اجتماعی، مشوق‌های مالی، روابط قومی یا مذهبی بسیج می‌شوند و ضعف در کنترل آنها می‌تواند منجر به افزایش حملات یک طرفه علیه غیرنظامیان شود. شبه‌نظامیان حامی به مخالفان سیاسی دولت، گروه‌های غیرمسلح یا غیرنظامیان بی‌دفاع می‌تواند به اعتبار یک کشور آسیب برساند و کمک‌های مربوط به اصول دموکراتیک را تهدید کند (Bohmelt & Clayton, 2016: 199).

الگوی دوم دربارهٔ نیروهای دفاعی کمکی مربوط به نیروهای موازی است. براساس الگوی عمومی بدست آمده از روندهای رایج در جهان، نیروهای موازی در چارچوب یگان‌های پلیس نظامی تعریف می‌شوند. بخشی از استعداد آنها در پادگان‌ها استقرار می‌یابند و بوسیله تسلیحات سبک و خودروهای نظامی تجهیز می‌شوند و زیر نظر دولت مرکزی سازماندهی می‌شوند. نیروهای موازی پس از سازماندهی به عنوان نیروهای کمکی یا به جای آنها و یا تحت عنوان مکمل و یا به عنوان نیروی برهم زننده تعادل علیه یگان‌های منظم نظامی فعالیت می‌کنند. بنابراین امکان دارد که نیروهای موازی به عنوان پشتیبان نیروهای رسمی نقش‌آفرینی کنند و یا آنکه به عنوان جایگزین آنها عمل نمایند. براساس آنچه ذکر شد نیروهای موازی شباهت زیادی به نیروهای رسمی دارند با این تفاوت که ابتدا بسیج می‌شوند و پس از آموزش و تجهیز در تأمین امنیت داخلی کشور ایفای نقش می‌کنند. علاوه بر این، جمع‌آوری اطلاعات، بازجویی و اجرای قانون،

همگی از وظایف مهم این واحدها به‌شمار می‌روند، اما با وجود این دولت‌ها به سختی آنها را هم‌ردیف نیروهای منظم محسوب می‌کنند (Carey, Mitchell, 2017: 127).

جدول ۱. تفاوت میان شبه‌نظامیان حامی دولت و نیروهای موازی

شاخص‌ها	شبه‌نظامیان حامی دولت	نیروهای موازی
ارتباط با دولت	غیررسمی - نیمه رسمی	مستقیم
استقلال عمل از دولت	زیاد	کم
کارکردها	ترجیحاً فعالیت نامنظم	ترکیبی از فعالیت‌های منظم و نامنظم

(Bohmelt & Clayton, 2016: 199)

به‌کارگیری شبه‌نظامیان حامی برای دولت‌های هزینه کمتری از به‌کارگیری نیروهای رسمی و موازی دارد، اما از سوی دیگر ایجاد نیروهای اقتدار گریز یک اقدام غیرعقلانه محسوب می‌شود. روند عملکرد شبه‌نظامیان داخلی حامی دولت طی سال‌های ۱۹۸۱ تا ۲۰۰۷ در سرتاسر جهان الگویی مبتنی بر ریسک افزایش خشونت، بواسطه بکارگیری شبه‌نظامیان توسط دولت‌ها را به نمایش می‌گذارد. این الگو نشان می‌دهد که دولت‌ها در سرتاسر جهان با تسلیح شبه‌نظامیان حامی خود به استقبال ریسک فزاینده رفته‌اند و در نتیجه بعد از رفع شرایط اضطرار، به طور عمومی برای نابودی یا مهار شبه‌نظامیان حامی تلاش کرده‌اند. از سوی دیگر تشکیل نیروهای موازی برخوردار از ارتباط مستقیم با ساختار رسمی، قدرت اعمال کنترل بیشتری بر عملکرد آنها را فراهم می‌سازد و در عین حال به دلیل پاسخگو ساختن دولت‌ها آنها را به سمت اعمال کنترل بیشتر سوق می‌دهد.

(Carey, Mitchell, 2017: 129)

جدول ۲. الگوی ریسک شبه‌نظامیان حامی و نیروهای موازی

ارتباط با دولت		ارتباط با اجتماع
نیمه رسمی	غیر رسمی	محلی
شبه نظامیان محلی ساختارمند	شبه نظامیان محلی	ریسک برای شهروندان
خیلی کم	کم / متوسط	

خیلی کم	کم	ریسک برای دولت
شبه نظامیان قومی مذهبی ساختارمند	شبه نظامیان قومی مذهبی	قومی / ملی / مذهبی
بالا	خیلی بالا	ریسک برای شهروندان
متوسط	بالا	ریسک برای دولت
شبه نظامیان سیاسی ساختارمند	شبه نظامیان سیاسی	حزب سیاسی، ایدئولوژیک
بالا	خیلی بالا	ریسک برای شهروندان
پایین	بالا	ریسک برای دولت
نیروهای موازی	شبه نظامیان غیردولتی	نظامی
بالا	خیلی بالا	ریسک برای شهروندان
پایین	پایین	ریسک برای دولت

(Carey, Mitchell, 2017: 129)

۳. نیروهای دفاعی کمکی در عراق

۳-۱. شکل‌گیری حشد شعبی

در سال ۲۰۰۶ حملات علیه نیروهای ائتلاف و نیروهای تازه تأسیس ارتش عراق در استان‌های سنی رو به افزایش گذاشت. این حملات از سوی سازمان موسوم به دولت اسلامی عراق و سایر شورشیان سنی انجام می‌شد که بخشی از آنان را بازماندگان رژیم بعث تشکیل می‌دادند. بنابراین وزارت دفاع آمریکا تصمیم گرفت استراتژی ضد شورش در عراق را بواسطه جذب شورشیان به روز رسانی نماید. بنابراین به طور مستقل با رؤسای عشایر در استان‌های سنی وارد مذاکره شد تا نیروهای آنان را تحت فرماندهی مستقیم ائتلاف برای مبارزه با تروریسم و حفاظت از مناطق مسکونی خود بسیج نماید (GAO-08-837, 2008: 21).

سازمان این نیروها در سال ۲۰۰۷ شکل گرفت و در بروکراسی ائتلاف از آنها با عنوان فرزندان عراق (أبناء العراق) نام برده می‌شد. این نیروها در جامعه

عراق با عنوان شوراهای بیداری (صحوات) مشهور شدند. صحوات تا آوریل ۲۰۰۸ با ۱۰۵ هزار نفر استعداد، ذیل فرماندهی نیروهای چند ملیتی در بغداد، غرب، مرکز و شمال به خدمت مشغول شدند و ۲۰ هزار نفر از آنها به سازمان نیروهای امنیتی عراق پیوستند (GAO-08-837, 2008: 22).

صحوات تا زمان خروج آمریکا در خدمت باقی ماندند و حدود دو سوم از آنها به نیروهای امنیتی ملحق شدند، اما باقیمانده این نیروها در پست‌های ایست و بازرسی به خدمت ادامه دادند و با خروج آمریکا، دولت عراق ساختار شوراهای بیداری را منحل کرد. بخش زیادی از این نیروها پیش از پیوستن به صحوات بخشی از نیروهای شورشی بودند و این ادعا وجود دارد که دوباره به شبکه شورش علیه دولت پیوستند (Katzman and Humud, 2016: 16).

پس از خروج آمریکا از عراق، گروه موسوم به دولت اسلامی عراق بازسازی شبکه عملیاتی سازمان را در دستور کار قرار داد و از ۲۳ جولای ۲۰۱۲ تا ۲۳ جولای ۲۰۱۳ ذیل عنوان حصاد الأجناد، طی چهار مرحله و ۲۹ موج متفاوت، شامل ۷۶۸۱ عملیات از ۱۵ نوع مختلف عملیات در عراق انجام داد (نشره النبأ، ۱۴۳۴: ۴۱۰-۱).

دولت اسلامی عراق با توسعه سازمان در آوریل سال ۲۰۱۳ به دولت اسلامی عراق و شام (داعش) تغییر نام داد و در در ژوئن سال ۲۰۱۴ با تسلط بر موصل و بخش اعظم استان انبار ضمن اعلام خلافت، نام سازمان را به دولت اسلامی تغییر داد. در فاصله روز دهم تا یازدهم ژوئن ۲۰۱۴، عملاً ساختار و سازمان رزم ۱۹ تیپ از ارتش و ۶ تیپ از نیروهای پلیس فدرال فروپاشید که معادل یک چهارم استعداد کل نیروهای امنیتی عراق بود. از این تعداد، ۱۴ تیپ به طور کامل ناپدید شدند (Knights, 2016: 22).

۱. این نیروها اسامی متفاوتی داشتند، به عنوان مثال در عراق از این نیروها با عنوان شوراهای بیداری (صحوات) یاد می‌شد. صحوات در بخش‌های مختلف اسامی متفاوتی داشتند. نجات انبار (إنقاذ الأنبار)، شورای ملی نجات عراق (المجلس الوطني لإنقاذ العراق)، جنبش نجات سنی (حركة الإنقاذ السنی)، شورای ملی برای بیداری عراق (المجلس الوطني لصحوه العراق) و جنبش بیداری سنی (حركة الصحوه السنیة) اسامی بودند.

استعداد این یگان‌ها به‌طور عمده در مناطق سکونت خود خدمت می‌کردند از شوراهای بیداری تأمین شده بود که در روند الحاق به نیروهای امنیتی عراق پیوسته بودند. بنابراین ناتوانی نیروهای امنیتی رسمی عراق برای مهار داعش که در حال فشار به کمر بند امنیتی بغداد بود، دولت عراق را به سمت سازماندهی رسمی نیروهای کمکی دفاعی سوق داد. بر همین اساس هیأت دولت به ریاست نوری مالکی در جلسه روز دهم ژوئن ۲۰۱۴ با صدور قرار شماره ۳۰۱ به نخست وزیر یا هر شخص دیگری که از سوی حکومت تعیین می‌شود، اختیار داد که نیروهای داوطلب برای تأمین امنیت را سازماندهی و سلاح و ادوات مورد نیاز آنان را تأمین کند و در عین حال اختیار تخصیص حقوق و دستمزد به نیروهای داوطلب و صحوات را نیز تفویض نمود (قرار مجلس الوزراء رقم ۳۰۱، ۲۰۱۴: ۱).

پس از تصمیم دولت برای سازماندهی نیروهای دفاعی داوطلب، شیخ عبدالمهدی کربلائی نماینده آیت‌الله سیستانی نیز روز ۱۳ ژوئن ۲۰۱۴، با قرائت فتوایی از سوی ایشان، جهاد را واجب کفایی اعلام و تصریح کرد شهروندانی که توانایی حمل سلاح و مبارزه با تروریست‌ها و دفاع از کشور و ملت و مقدساتشان را دارند، باید برای پیوستن به نیروهای امنیتی داوطلب شوند (موقع مکتب سماحه مرجع الدینی الأعلى السید علی الحسینی السیستانی، ۲۰۱۴).

بعد از صدور قرار شماره ۳۰۱ و فتوای جهاد کفایی، سازماندهی داوطلبان در چارچوب ساختاری به نام کمیته‌های حشد شعبی (لجان الحشد الشعبی) در دستور کار قرار گرفت و دولت در جلسه روز ششم جولای ۲۰۱۴، با صدور قرار شماره ۳۳۷ داوطلبان خدمت در نیروهای مسلح و کمیته‌های حشد شعبی مشمول دریافت حقوق و دستمزد نمود (قرار مجلس الوزراء رقم ۳۰۷، ۲۰۱۴: ۱).

تا سال ۲۰۱۵ کمیته‌های حشد شعبی به هیأت حشد شعبی تغییر نام داد و دولت در روز ۲۴ فوریه ۲۰۱۵، با صدور قرار شماره ۸۸، مبلغ ۶۰ میلیون دلار

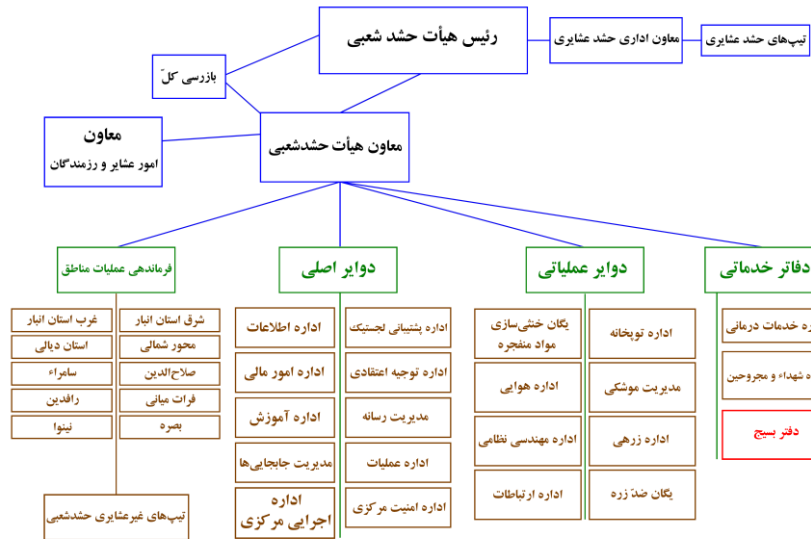
به توانمندسازی هیأت حشد شعبی اختصاص داد (قرار مجلس الوزراء رقم ۸۸، ۲۰۱۵: ۱).

تا سال ۲۰۱۶ هیأت حشد شعبی ترکیبی از گروه‌های شبه نظامی مختلف با اسامی و گرایش‌های سیاسی متفاوت بود که با نام خود فعالیت می‌کردند، بنابراین دولت عراق به سمت ساختارمندسازی حشد شعبی حرکت کرد. در این رابطه نخست وزیر عراق در روز ۲۴ فوریه ۲۰۱۶، امر دیوانی شماره ۹۱ را با هدف بازسازماندهی حشد شعبی صادر کرد که روز ۲۶ نوامبر ۲۰۱۶ در قالب قانون شماره ۴۰ تصویب شد (الوقائع العراقية رقم العدد ۴۴۲۹، ۲۰۱۶: ۵-۳).

در این قانون هیأت حشد شعبی یک تشکیلات نظامی مستقل و بخشی از نیروهای مسلح عراق معرفی کرده بود که از نظر عملکرد، سازمان، فرماندهی، ارکان، سطوح، تیپ‌های عملیاتی و نوع ارتباط با فرماندهی کل قوا، مشابه دستگاه مبارزه با تروریسم عمل می‌کند. مسئولین و فرماندهان حشد شعبی مشمول رتبه‌بندی معمول نظامی شدند و برای تعیین ارکان، تیپ‌ها و سازمان حشد شعبی سه ماه وقت تعیین شد. علاوه بر این حشد شعبی موظف شد ارتباط با کلیه جریان‌های سیاسی، حزب و اجتماعی را قطع کند و از مداخله در امور سیاسی پرهیز نماید (الوقائع العراقية رقم العدد ۴۴۲۹، ۲۰۱۶: ۳).

تصویب قانون شماره ۴۰ در سال ۲۰۱۶، اولین تلاش دولت عراق برای تبدیل حشدشعبی از یک ساختار گروهی و وابسته به جریان‌های سیاسی به یک سازمان حرفه‌ای نظامی بود. در این قانون تصریح شده بود که حشد شعبی بخشی از نیروهای مسلح عراقی و تحت امر فرمانده کل نیروهای مسلح است که از فرماندهی، ارکان سلسله مراتب رایج در نیروهای مسلح برخوردار است و حتی در ماده دوم این قانون با استناد به تبصره (ج) از بند پنجم در ماده شصت و یکم از قانون اساسی مقرر شده بود که تعیین فرمانده لشکر و بالاتر در این سازمان همانند سایر نیروهای مسلح باید پس از معرفی نخست وزیر، توسط پارلمان به تصویب برسد. (الوقائع العراقية رقم العدد ۴۴۲۹، ۲۰۱۶: ۴).

۱. بر اساس این بخش از قانون اساسی عراق تعیین رئیس ارکان ارتش و معاونانش، فرمانده لشکر و بالاتر از آن و رئیس دستگاه اطلاعات موکول به معرفی هیأت وزیران و تأیید مجلس است.

شکل ۱. نمودار سازمانی ابتدایی حشد شعبی (آزاد، ۱۳۹۵: ۳۶)

۲-۳. روند تحدید حشد شعبی

حشد شعبی از سال ۲۰۱۶ در کنار وزارت دفاع و وزارت کشور از ردیف بودجه برخوردار شد و سرویس مبارزه با به عنوان یک سازمان نظامی حرفه‌ای، یک سال بعد از حشد شعبی از بودجه مستقل برخوردار شد. این روند حکایت از درک حاکمیت عراق نسبت به اهمیت حشد شعبی بود. سهم هیأت حشد شعبی از بودجه نظامی - امنیتی عراق یک چهارم سهم وزارت دفاع و یک پنجم سهم وزارت کشور بوده است. در عین حال سهم این نهاد به طور کلی ۲ تا ۳ برابر سهم سرویس مبارزه با تروریسم بوده است. (منبع: نگارنده)

جدول ۳. نسبت سهم نهادهای نظامی - امنیتی عراق از کل بودجه نظامی کشور^۱

۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	
%۳۷	%۳۷	%۳۱	%۳۹	%۳۸	%۳۸	وزارت دفاع
%۵۰	%۵۰	%۵۰	%۴۸	%۵۳	%۵۴	وزارت کشور
%۱۰	%۱۰	%۸	%۹	%۹	%۰	هیأت حشد شعبی
%۳	%۳	%۴	%۴	%۰	%۰	سرویس مبارزه با تروریسم

(منبع: نگارنده)

جدول ۴. مقایسه استعداد نهادهای نظامی - امنیتی عراق (۲۰۱۹)

نسبت رزمی به ستادی	استعداد پشتیبانی	تعداد تیپ	استعداد رزمی	استعداد کل	نام نهاد
%۴۴	۴۸۰۰۰	۵۴	۸۱۰۰۰	۱۸۴۰۰۰	وزارت دفاع
%۹,۶۳	۲۲۲۰۰	۲۵	۳۷۰۰۰	۳۸۴۰۰۰	وزارت کشور
%۵۵,۳۲	-	۶۰	۶۷۵۰۰	۱۲۲۰۰۰	هیأت حشد شعبی
%۸۷,۵	-	۳	۱۰۵۰۰	۱۲۰۰۰	سرویس مبارزه با تروریسم

(منبع: نگارنده)

تخصیص بودجه به حشد شعبی حکایت از یک سو حکایت از تثبیت نسبی جایگاه این سازمان در بین نیروهای مسلح عراق داشت و از سوی دیگر مقایسه سهم این سازمان با وزارت دفاع و وزارت کشور و مقایسه استعداد نیروی انسانی و نسبت

۱. بر اساس استخراج ارقام از قوانین بودجه عراق طی سالهای ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹

۲. در سال ۲۰۱۹ عادل عبدالمهدی نخست وزیر عراق از مسئولیت خود استعفا داد، اما همچنان تا زمان تصدی نخست وزیر بعدی مسئولیت پیشبرد امور را عهده‌دار بود، با این تفاوت که قادر به ارائه لایحه برای تصویب قانون جدید نبود. بدین ترتیب لایحه بودجه عراق در سال ۲۰۲۰ نیز به مجلس ارائه نشد و اجرای قانون بودجه سال ۲۰۱۹ با همان تناسب ادامه پیدا کرد.

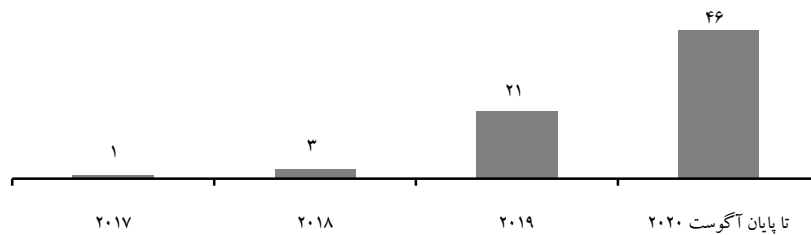
استعداد نیروی رزمی آنها این فرضیه را تقویت می‌کرد که دولت عراق تمایل دارد فاصله توانمندی حشد شعبی نسبت به ارتش و پلیس را حفظ کند. به عنوان مثال عادل عبدالمهدی نخست وزیر بعد از حیدر عبادی پیش از تصدی این مسئولیت در برنامه خود برای اداره دولت، بسیج مردمی را به عنوان یکی از وظایف وزارت دفاع معرفی کرده بود. (عبدالمهدی، ۲۰۱۸: ۱۵) بسیج مردمی در اختیار حشد شعبی قرار داشت و انتقال آن به وزارت دفاع به معنی از بین بردن امکان توسعه این سازمان در آینده بود. تمایل حاکمیت عراق برای جلوگیری از توسعه حشد شعبی متأثر از عواملی نظیر بی‌نظمی و تخلفات سازمانی، ناهماهنگی عملکرد با فرمانده کل نیروهای مسلح و درگیری با گروه‌ها و سنی‌ها در مناطق پاکسازی شده از داعش و منازعه با آمریکا بود که ترکیب پیچیده و به هم مرتبطی از چالش‌ها را ایجاد کرده بودند. (آزاد، ۱۳۹۷: ۱۹۹-۱۸۰)

از سال ۲۰۱۸، شورای فرماندهی حشد شعبی نظم بخشی به این سازمان را بواسطه خروج یگان‌های حشدشعبی از مراکز شهرها و به خصوص مناطق پاکسازی شده از داعش، تحویل مناطق مرزی با سوریه به ارتش و پلیس و تعطیلی دفاتر جعلی منتسب به حشد شعبی در دستور کار قرار داد (Lead Inspector General Report to the United States Congress, 2019: 47).

باوجود تلاش‌های صورت پذیرفته برای انتظام بخشی به حشد شعبی، تا سال ۲۰۱۹، همچنان ۶۰ تیپ فعال در این سازمان، بر خلاف ماده پنجم از قانون شماره ۴۰، انتساب به شاخه‌های نظامی احزاب و جریان‌های سیاسی، مذهبی و اجتماعی را حفظ کرده بودند. از این تعداد ۱۴ تیپ به شاخه نظامی سازمان بدر منتسب بودند. پس از سازمان بدر، به ترتیب مجلس اعلی با چهار تیپ، جریان صدر، حزب الدعوه و کتائب حزب الله با سه تیپ رتبه‌های بعدی انتساب سازمانی را به خود اختصاص داده بودند و باقیمانده تیپ‌ها نیز منتسب به یک گروه جریان یا حزب بودند. چهار تیپ رسمی نیز به نیروهای استان‌های سنی اختصاص داشت. علاوه بر این همچنان ۳۹ گروه شبه نظامی شیعه و ۴۳ گروه شبه نظامی سنی خارج از حشد شعبی قرار داشتند و تحت عنوان حشد عشایری فعالیت می‌کردند. (آزاد، ۱۳۹۷: ۱۵۹)

هرچند تداوم گروه‌بندی سیاسی و جریانی در حشد شعبی به خودی خود یک چالش برای دولت عراق بود، اما انتساب برخی از تیپ‌ها به گروه‌های متخاصم با آمریکا وضعیت را به سوی پیچیدگی سوق داده بود. ارتش آمریکا از نیمه سال ۲۰۱۴ بر اساس درخواست دولت عراق در چارچوب ائتلاف بین‌المللی به این کشور بازگشت.

ایالات متحده به دلیل ماهیت متخاصم برخی از گروه‌های عضو حشد شعبی با مشروعیت بخشی قانونی به این ساختار مخالف بود و پس از تصویب قانون شماره ۴۰ نیز حشد شعبی را به عنوان یک تهدید برای منافع ایالات متحده قلمداد نمود. حمله به مواضع آمریکا بعد از دوره اشغال از اوّل اکتبر ۲۰۱۷، آغاز شد و در سال ۲۰۱۸ طی ماه‌های سپتامبر تا دسامبر به سه حمله راکتی غیرمستقیم و بدون تلفات به سمت مواضع آمریکا محدود شد. این حملات از نیمه سال ۲۰۱۹، تشدید شدند و به موازات آن حملات هوایی ناشناس به پایگاه‌های حشد شعبی نیز بر پیچیدگی وضعیت افزود.

نمودار ۱. حملات به مواضع نیروهای آمریکا در عراق بعد از سال ۲۰۱۴ (منبع: نگارنده)

به موازات افزایش سطح تنش با آمریکا، دولت عراق تلاش‌های تحدید کننده حشد شعبی را از سر گرفت. عادل عبدالمهدی نخست وزیر در روز ۱۸ ژوئن ۲۰۱۹ بیانیه چهاربندی صادر کرد که ضمن منع طرف‌های خارجی و عراقی از تحرک بدون اجازه در سرزمین عراق، همه طرف‌های خارجی را از استفاده خاک این کشور علیه یکدیگر منع کرده بود و در آخرین بخش آن تصریح شده بود هرگروه مسلحی که در چارچوب نیروهای مسلح عراق فعالیت می‌کند حق داشتن تحرکات یا عملیات یا مخازن سلاح یا صنایع تولیدی خارج از اراده و بدون اطلاع نیروهای مسلح عراق به فرماندهی فرمانده

کل نیروهای مسلح را ندارد. (المکتب الإعلامي لرئيس مجلس الوزراء العراق) (الف)، ۲۰۱۹) همان روز، رئیس جمهور، نخست وزیر و رئیس مجلس عراق، سندی با عنوان چارچوب ملی برای سیاست عراق یکپارچه منتشر کردند که در آن بر لزوم دوری از سیاست محورها، انحصار اختیار بکارگیری سلاح از سوی دولت و جلوگیری از تبدیل عراق به میدان جنگ تأکید شده بود (المکتب الإعلامي لرئاسه الجمهوریه العراق، ۲۰۱۹).

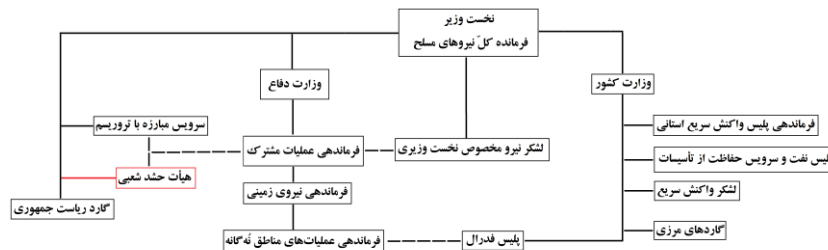
نخست وزیر وقت عراق در ادامه این روند در روز اول جولای ۲۰۱۹، امر دیوانی شماره ۲۳۷ را صادر کرد که به فرمان ۱۰ ابتدای نخست وزیر درباره حشد شعبی مشهور شد و تأکیدی بر اجرای قانون شماره ۴۰ بود. در بند دوم این امر دیوانی بر لزوم تبدیل اسامی شاخه‌های حشد شعبی و حشد عشایری به اسامی نظامی (از قبیل لشکر، تیپ، فوج و...) تأکید شده بود. بند سوم بر لزوم قطع ارتباط نیروهای جمعی حشد شعبی با سازمان‌های سابق آنها تأکید داشت. در بند چهارم نیز گروه‌هایی که حاضر به پیوستن به نیروهای مسلح نبودند مخیر شده بودند که بدون اجازه حمله سلاح به سازمان‌ها و احزاب سیاسی بپیوندند. بند پنجم از امر دیوانی ۲۳۷، تعداد پادگان‌های حشدشعبی را متناسب با سایر نیروهای مسلح محدود کرده و در راستای ایجاد نظم در میدان نبرد، دستور اداره مکان‌های حضور حشدشعبی را براساس روش‌های رایج در نیروهای مسلح صادر نموده بود. در بند ششم نیز دستور تعطیلی تمام دفاتر منسوب به شاخه‌های حشد شعبی در داخل و خارج شهرها صادر شده بود (المکتب الإعلامي لرئيس مجلس الوزراء العراق (ب)، ۲۰۱۹).

فالح فیاض رئیس هیأت حشد شعبی روز ۲۹ جولای ۲۰۱۹ نامه‌ای به عادل عبدالمهدی فرمانده کل نیروهای مسلح عراق ارسال کرد که محتوای آن گزارش روند اجرای امر دیوانی ۲۳۷ بود. فالح فیاض در تبصره ب از این بند با استناد به بند سوم امر دیوانی ۲۳۷ تصریح کرده بود که دفتر بسیج و تمام شاخه‌های آن در حشد شعبی تعطیل و اموال آن به هیأت حشد شعبی تحویل داده شده است. این به معنی عملیاتی‌سازی بخش اول برنامه عادل عبدالمهدی برای انحصار اختیار بسیج و آموزش نیروها به وزارت دفاع در برنامه پیشنهادی وی برای اداره دولت عراق بود.

در بندهای سوم تا پنجم از این نامه تصریح شده بود ادغام بخش زیادی از اسامی خارج از چارچوب امر دیوانی ۲۳۷ در سازمان نظامی به پایان رسیده و ادغام باقیمانده آنها نیز آغاز شده است. همچنین ضمن اشاره به تعطیلی تمام دفاتر حشد شعبی در داخل و خارج از شهرها، به مدت دو ماه برای انحلال کلیه اسامی خارج از چارچوب امر دیوانی ۲۳۷ (به عنوان مثال حشد عشایری) و ادغام و همسان‌سازی آنها استمهال شده بود. فیاض در بند ششم نامه با استناد به بند پنجم امر دیوانی ۲۳۷ از تعیین پادگان‌های لازم برای اسکان کل نیروهای حشد شعبی خبر داده و تصریح کرده بود که تخصیص این پادگان‌ها به هیأت حشد شعبی نیازمند دستور فرماندهی کل قواست (موقع الإعلامی لرئیس هیئة الحشد الشعبی، ۲۰۱۹).

روز ۲۶ آگوست ۲۰۱۹، رئیس جمهور، نخست وزیر، رئیس مجلس، رئیس هیأت حشد شعبی و تعدادی از فرماندهان این سازمان طی بیانیه مشترکی بار دیگر بر مرجعیت دولت و عمل در چارچوب مؤسسات قانونی، رعایت حاکمیت قانون، پرهیز از قانون‌شکنی، تجاوز از دولت و مؤسسات دولتی و خروج از مصلحت ملی تأکید کردند. هیأت حشد شعبی نیز طی نامه شماره ۲۹۲۹، طرح پیشنهادی برای بازسازی ساختار حشد شعبی را به نخست وزیر ارائه داد (المکتب الإعلامی لرئیس مجلس الوزراء (ج)، ۲۰۱۹).

در ادامه این روند عادل عبدالمهدی روز ۱۴ سپتامبر ۲۰۱۹، امر دیوانی معنادار دیگری با شماره ۳۲۸ صادر کرد که در آن با استناد به امر دیوانی شماره ۷۵ در سال ۲۰۱۷ و اختیارات اعطاء شده به نخست وزیر در ماده ۷۸ قانون اساسی عراق، فرمان بازسازی فرماندهی عملیات مشترک صادر داده بود. نکته قابل تأمل در امر دیوانی ۳۲۸، عضویت هیأت حشد شعبی در فرماندهی عملیات مشترک بود که معنی آن کنترل تحرک و جابجایی مضاعف یگان‌های حشد شعبی از سوی فرماندهی کل نیروهای مسلح و وزارت دفاع بود (المکتب الإعلامی لرئیس مجلس الوزراء (د)، ۲۰۱۹).

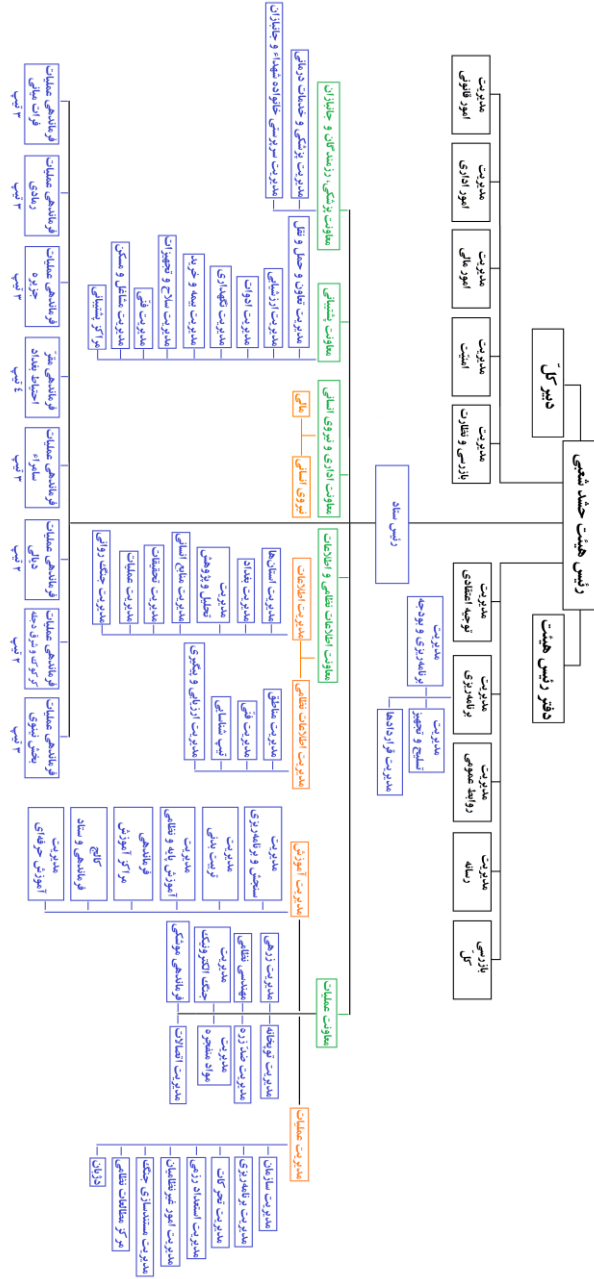

شکل ۲. جایگاه حشد شعبی در سازمان نیروهای مسلح عراق پس از امر دیوانی ۳۲۸ (منبع: نگارنده)

نخست وزیر در روز ۱۷ سپتامبر ۲۰۱۹، با صدور امر دیوانی شماره ۳۳۱ طرح پیشنهادی هیأت حشدشعبی برای بازسازی ساختار این سازمان را مورد تأیید قرار داد. در بند دوم این امر دیوانی دستور حذف تمام عناوین و جایگاه‌های معارض با سازمان ترسیم شده جدید صادر شده بود. در بند سوم نیز به ریاست هیئت حشد شعبی اختیار داده شده بود تا به نمایندگی از نخست وزیر، افراد مناسب برای تصدی جایگاه‌ها و مدیریت‌ها را تعیین و برای تأیید به فرماندهی کل نیروهای مسلح احاله دهد. در بند چهارم، امر دیوانی از تاریخ ابلاغ لازم‌الاجرا تلقی شده بود (خلیه الخبراء التکنیکیه، ۲۰۱۹).

امر دیوانی ۲۳۷ ناظر به اعمال تغییرات عمده در سازمان حشد شعبی بود، اما تغییرات ناشی از اجرای امر دیوانی ۳۳۱ در سازمان حشد شعبی نیز محل تأمل بودند. این تغییرات شامل کاهش تعداد یگان‌ها از ۶۰ به ۲۴ تیپ در سازمان جدید بود. که تمام آنها ذیل ۹ فرماندهی عملیات منطقه‌ای دسته‌بندی شده بودند که معنی آن انحصار کنترل و فرماندهی تحرک آنان بوسیله وزارت دفاع بود.

در بررسی روند تحدید قانونی حشد شعبی توجه به این نکته ضروری است که علیرغم تصویب طیف متنوعی از قوانین محدود کننده، اجرای این ترتیبات در برخی موارد در حاله‌ای از ابهام قرار دارند و در برخی موارد به کندی پیش می‌روند. به عنوان مثال نشانه‌ای از اجرای چارت سازمانی جدید حشد شعبی اجرایی وجود ندارد و علیرغم مخالفت دولت، گروه‌های عضو حشدشعبی آشکارا با صدور بیانیه‌های سازمانی نیروهای آمریکا را تهدید به حمله می‌کنند و آمریکا نیز با نقض حاکمیت عراق در پاسخ به حملات، مقره‌های حشدشعبی که منتسب به گروه‌ها هستند را هدف قرار می‌دهد.

شکل ۳. سازمان جدید هیأت حشد شعبی بعد از امر دیوانی (۳۳۱) (منبع: نگارنده)

۴. تجزیه و تحلیل روند

دولت عراق از نیمه سال ۲۰۱۴، به دلیل اضطراب شدید ناشی از فروپاشی نیروهای امنیتی و خطر وجودی داعش به سوی ایجاد ساختارهای دفاعی کمکی رسمی سوق یافت. چالش عمده در روند تشکیل ساختار دفاعی کمکی در عراق، بستر جذب نیرو و تشکیل سازمان جدید بود، زیرا گروه‌های شبه نظامی وابسته به احزاب و جریان‌های سیاسی به بستر جذب نیرو و سازمان جدید دفاعی کمکی در زمان فروماندگی دولت شکل دادند. این سازماندهی در قالب حشد شعبی شکل گرفت. دولت عراق تلاش کرد، حشد شعبی را از یک سازمان گروه محور به یک ساختار دفاعی جدید و برخوردار از جایگاه قانونی تبدیل کند، اما ساختار گروه‌بندی شده و نامتجانس آن، دولت را با چالش پاس‌خگویی نسبت به عملکرد خارج از چارچوب سیاست‌های تعریف شده برخی از این گروه‌ها مواجه نمود.

اختلاط ویژگی‌های شبه‌نظامی در حشد شعبی منجر به عدم انطباق ویژگی‌های این سازمان با الگوی ریسک عمومی مربوط به نیروهای موازی در بخش‌های سیاسی - ایدئولوژیک و نظامی شده است. براساس الگوی کری و میشل، ریسک سیاسی - ایدئولوژیک و نظامی سازمان‌های موازی برای دولت‌ها، به دلیل کنترل تمام‌عیار بر آنها پایین است، این درحالی است برخی گروه‌های عضو حشد شعبی به دلیل برخورداری از سیاست‌های نامتجانس برای دولت چالش‌آفرین بوده‌اند.

جدول ۵. ریسک نیروهای موازی در عراق پس از سال ۲۰۰۳ (براساس الگوی کری و میشل)

محل	قومی - مذهبی	سیاسی - ایدئولوژیک	نظامی
ریسک برای شهروندان	خیلی کم	بالا	پایین
ریسک برای دولت	خیلی کم	متوسط	بالا

دولت عراق به موازات تشدید چالش‌های سیاسی - ایدئولوژیک و نظامی با گروه‌های عضو حشدشعبی، سیاست‌گذاری‌های قانونی تحدید کننده این سازمان را در

دستور کار قرار داد، اما ناتوانی دولت در اجرای استراتژی‌های معطوف به این سیاست‌ها، این روند را در حاله‌ای از ابهام قرار داده است.

نتیجه‌گیری

بررسی روند تشکیل نیروهای دفاعی کمکی در عراق نشان می‌دهد که فروماندگی در تأمین امنیت، دولت عراق را وادار به تشکیل ساختار دفاعی کمکی موازی با استفاده از بستر گروه‌های شبه‌نظامی کرد که به طور طبیعی متأثر از ویژگی اقتدارگریزی این گروه‌ها بود. بر این اساس می‌توان به این نتیجه دست یافت که ایجاد چنین سازمان‌هایی در شرایطی که دولت واجد ویژگی فروماندگی است، حتی در صورتی که ساختارهای کمکی از جایگاه قانونی برخوردار باشند با ریسک بالایی همراه می‌سازد. بنابراین به نظر می‌رسد دولت عراق تلاش می‌کند با استفاده از راه‌های زیر ریسک‌های موجود را کاهش دهد:

- تقویت نیروهای ارتش و پلیس؛
- جلوگیری از توسعه سازمان نیروهای دفاعی کمکی؛
- حرفه‌ای‌سازی و تبدیل نیروهای کمکی به یک سازمان نظامی غیرایدئولوژیک و غیرسیاسی؛
- استفاده از نیروهای محلی برای متجانس‌سازی قومی و مذهبی آنها با جغرافیای محل مأموریت.

منابع

منابع فارسی

- آزاد، امیرحامد (۱۳۹۵)، «سایه روشن حشد شعبی»، نوبت اول، تهران: مؤسسه مطالعات راهبردی اندیشه سازان نور.
- آزاد، امیرحامد (۱۳۹۷)، «تأثیر ساز و کارهای مهار داعش بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز.

منايع عربي

خلية الخبراء التكتيكية (٢٠١٩)، أصدر رئيس الوزراء العراقي، القائد العام للقوات المسلحة، عادل عبدالمهدي، أمراً ديوانياً، بالمصادقة على هيكلية جديدة للحشد

الشعبي <https://www.facebook.com/Tactic.cell/photos/pcb.2472289006427411/2472288666427445/?type=3&theater>

دستور جمهورية العراق (٢٠٠٥)، الوقائع العراقية رقم العدد: ٤٠١٢. <http://www.iraqlid.hjc.iq/pdf/2005/e0068.pdf>

عبد المهدي، عادل (٢٠١٨)، المنهاج الوزاري: ٢٠٢٢-٢٠١٨. http://alforatnews.com/uploads/news/file/file_name_5bcf827a3d93c.pdf

المكتب الإعلامي لرئاسة الجمهورية العراق. (٢٠١٩). وثيقة الاطار الوطني لسياسة عراقية موحدة. <https://presidency.iq/Details.aspx?id=8239>

الوقائع العراقية رقم العدد ٤٤٢٩ (٢٠١٦)، قانون هيئة الحشد الشعبي رقم ٤٠ لسنة ٢٠١٦. <http://www.iraqlid.hjc.iq/pdf/2016/gg0475.pdf>

قرار مجلس الوزراء رقم ٣٠١ (٢٠١٤)، قاعده التشريعات العراقية. <http://www.iraqlid.hjc.iq/pdf/2014/nn0914.pdf>

قرار مجلس الوزراء رقم ٣٠٧ (٢٠١٤)، قاعده التشريعات العراقية. <http://www.iraqlid.hjc.iq/pdf/2014/kk0031.pdf>

قرار مجلس الوزراء رقم ٨٨ (٢٠١٥)، قاعده التشريعات العراقية. <http://www.iraqlid.hjc.iq/pdf/2015/gg0302.pdf>

المدى رقم العدد ٢٨٠٩. (٢٠١٣). سنوذج موقفنا من العنف قريباً و مستعدون لمعاقبة عناصرنا لـــــــو ثبتت تـــــــورطهم فـــــــى

القتل <http://www.almadapaper.net/ar/ViewPrintedIssue.aspx?PageID=3807&IssueID=200>

موقع مكتب سماحه مرجع الدينى الاعلى السيد على الحسينى السيستانى (٢٠١٤)، ما ورد فى خطبة الجمعة لممثل المرجعية الدينية العليا فى كربلاء المقدسة الشيخ عبد

المهدى الكربلايى فى (١٤/ شعبان /١٤٣٥هـ) الموافق (١٣/٦/٢٠١٤م). [/https://www.sistani.org/arabic/archive/24918](https://www.sistani.org/arabic/archive/24918)

موقع الإعلامى لرئيس هيئة الحشد الشعبى (٢٠١٩)، رساله رئيس هيئة الحشد الشعبى الأستاذ فالح الفياض الى السيد رئيس الوزراء القائد العام للقوات المسلحة المتعلقة

بـالأمر الـديواني الخاص بالحشد الشعبي.

<https://www.facebook.com/falihalfayyadh/posts/2328466727236696>

المكتب الإعلامي لرئيس مجلس الوزراء (الف) (٢٠١٩)، بيان من القائد العام للقوات

المسلحة. <http://www.pmo.iq/press2019/18-6-201902.htm>

المكتب الإعلامي لرئيس مجلس الوزراء (ب) (٢٠١٩)، رئيس مجلس الوزراء القائد العام

للقوات المسلحة السيد عادل عبدالمهدي يصدر الامر الديواني المرقم ٢٣٧ الخاص

بالحشد الشعبي ايماناً بدور مقاتليه وضماناً لتحسين قواته ومراعاةً لانسابية عملها.

<http://www.pmo.iq/press2019/1-7-201903.htm>

المكتب الإعلامي لرئيس مجلس الوزراء (ج) (٢٠١٩)، رئيس مجلس الوزراء السيد عادل

عبدالمهدي يعرض في اجتماع الرئاسة الثلاث تقريراً عن التفجيرات الاخيرة.

<http://www.pmo.iq/press2019/26-8-201901.htm>

المكتب الإعلامي لرئيس مجلس الوزراء (د) (٢٠١٩)، اصدر رئيس الوزراء القائد العام

للقوات المسلحة عادل عبد المهدي، امراً ديوانياً بالرقم {٣٢٨} يتضمن إعادة تشكيل

قيادة العمليات المشتركة برئاسته.

نشرة النبأ (١٤٣٤)، حصاد العمليات العسكرية للدولة الإسلامية لسنة ١٤٣٣ في العراق.

ديوان الاعلان المرمك زى.

https://ia802700.us.archive.org/31/items/Tq1433_201408/Tq1433.pdf

منايع انگليسى

Bohmelt, Tobias. Clayton, Govinda (2016), *Auxiliary Force Structure: Paramilitary Forces and Pro-Government Militias*. Comparative Political Studies 51. https://www.unige.ch/sciences-societe/speri/files/9414/5294/9392/Tobias_Bohmelt_-_Security_Force_Structure.pdf

Carey, Sabine C. Mitchell, Neil J (2017), *Pro-Government*. Annual Review of Political Science. Vol. 20. <http://www.sowi.uni-mannheim.de/lspol4/wp-content/uploads/2016/01/Carey-Mitchell-ORE-web-version.pdf>

Knights, Michael (2016), *The Future of Iraq's Armed Forces, Baghdad*. Al-Bayan Center for Planning and Studies. <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/The-future.pdf>

Katzman, Kenneth. Humud, Carla E (2016), *Iraq: Politics And Governance*. Congressional Research Service 7-5700. <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RS21968.pdf>

Operation Inherent Resolve. Quarterly Report to Congress. (2019), Lead Inspector General Report to the United States Congress. <https://www.stateoig.gov/reports/10492>

Mowle, Thomas S (2006), *Iraq's militia problem*. Survival: Global Politics and Strategy. vol. 48 no. 3. <http://dx.doi.org/10.1080/00396330600905528>
United States General Accounting Office (2008), Securing, Stabilizing, and Rebuilding Iraq Progress Report: Some Gains Made, Updated Strategy Report to Congressional Committees. Rebuilding Iraq. United States General Accounting Office.
<https://www.gao.gov/new.items/d08837.pdf>

